

Kostanecki, Stanisław

Nieznany wykład Kazimierza Narbutta z 1771 r. o systemie Kopernika

Notatki Płockie 16/4-63, 16-17

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nieznany wykład Kazimierza Narbutta z 1771 r. o systemie Kopernika

STANISŁAW KOSTANECKI

W drugim kwartale 1971 r. ukazała się — jako trzeci tom wydawnictwa Polskiej Akademii Nauk „Studia Copernicana” — obszerna i cenna praca Barbary Bieńkowskiej pt. „Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku”. W jednym z rozdziałów książki autorka przedstawiła działalność pijarów polskich na polu wprowadzenia teorii Kopernika do szkół w Polsce i na Litwie. Między innymi na stronach 137 i 138 dzieła znalazła się informacja, której fragment cytuję:

„W tezach matematycznych zgłoszonych w kolegium pijarskim w Wilnie w roku 1762 zawarte były pytania (nie było na nie odpowiedzi w tekście tez) dotyczące heliocentryzmu... Pytania te są tak sformułowane, że oczywiście preferują heliocentryzm i nie nasuwają żadnych wątpliwości, z jakich mogły być pisane pozycji. Ten układ i zakres pytań pozwala, przynajmniej w zarysach, uświadomić sobie, jaki zasób wiedzy o teorii heliocentrycznej wynosił absolwent szkoły pijarskiej w Wilnie...”.

Otóż, w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego znajduje się rękopis, który nie w zarysach tylko, ale obszernie i szczegółowo podaje wykład systemu kopernikańskiego w kolegium pijarów w Wilnie.

Karta tytułowa tego rękopisu przedstawia się następująco: „Philosophiae eclecticae Pars 3-tia Tomus III traditae a R(everendo) P(atre) Casimiro Narbutto, Professore eiusdem Vilnae in Collegio Nobilium S(cholarum) P(iarum) Anno D(omi)ni 1771”. Jest to więc część trzecia — tom trzeci „Filozofii eklektycznej” wykładanej w kolegium pijarskim w Wilnie przez Kazimierza Narbutta (1738—1807), wybitnego pedagoga, filozofa i matematyka.

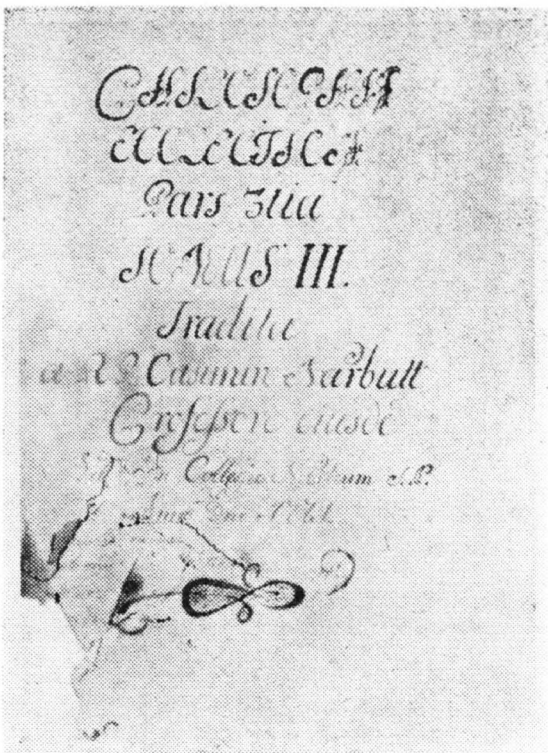
Kazimierz Daniel Narbutt urodził się w okolicach Lidy. Wstąpiwszy do zgromadzenia pijarów, uczył się u nich w Wilnie filozofii i matematyki, u nich także odbył czteroletnie studia w Rzymie, skąd powrócił około 1764 roku. Wkrótce pijarzy powierzyli mu wykłady filozofii w Collegium Nobilium w Wilnie, gdzie opracował i opublikował w 1769 r. pierwszy

Portret Kazimierza Narbutta, wybitnego pedagoga, filozofa i matematyka polskiego Oświecenia.

polski podręcznik logiki, kilkakrotnie wznawiany w ciągu następnego trzydziestolecia.

W roku 1771 opublikował: przekład „Nauki żołnierskiej króla pruskiego Fryderyka II dla jego generałów danej” oraz pracę filozoficzną pt. „Z filozofii wybrane zdania”. Był to więc okres w jego życiu bardzo pracowity i twórczy, skoro omawiana tu trzecia część (tom trzeci) jego „Filozofii eklektycznej” liczy 280 kart, a więc 560 stron, wypełnionych drobnym i gęstym pismem łacińskim. Rękopis ten zawiera m. in. wykłady fizyki i astronomii, tej ostatniej w rozdziale pt. „Tractatus 3-tius. De corporibus celestibus s(eu) Astronomia” (karty: 170—224). W traktacie tym 13 stron (karty 210—216) jest poświęconych systemowi heliocentrycznemu Kopernika. Otóż system ten nazywa Narbutt „Kopernicana hipotesis”, jednak

Karta tytułowa rękopisu łacińskiego „Filozofii eklektycznej” Kazimierza Narbutta z 1771 r. (ze zbiorów Biblioteki im. Zielińskich TNP).

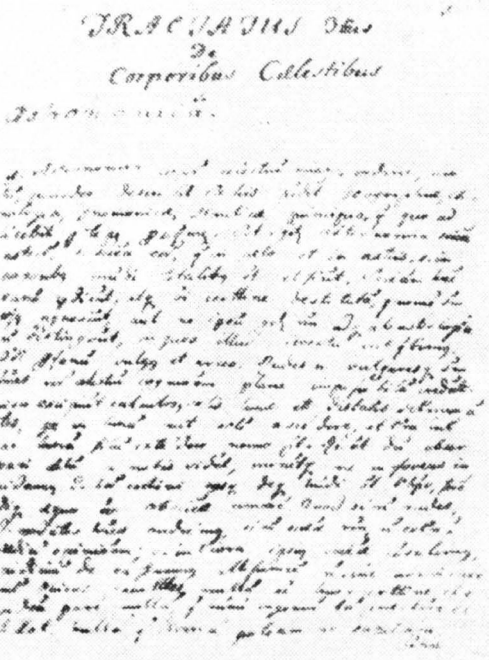
zajmuje wobec tej „hipotezy” stanowisko pozytywne nie tylko w swym nie drukowanym rękopisie, lecz także w wydanej w tymże roku wspomnianej wyżej książce pt. „Z filozofii wybrane zdania”, gdzie m. in. napisał: „Za Kopernika nauką wnet wszyscy prawie filozofowie i astronomowie poszli tak dalece, że Keplerus powiada, iż za jego czasów najwięksi filozofowie i astronomowie przyłgnęli do Kopernika...”.

Postępowe stanowisko Narbutta umocniło się jeszcze w ciągu prawie czteroletniego pobytu we Francji, dokąd wyjechał jako guwerner synów podskarbiego Brzostowskiego. Po powrocie w 1774 r. z Paryża do kraju zamieszkał w Warszawie, gdzie został powołany w 1775 r. przez Komisję Edukacji Narodowej do pracy w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych. Odtąd przez lat 17 był jednym z najaktywniejszych członków tego Towarzystwa, wywierającym znaczny wpływ na jego działalność na odcinku podreżników szkolnych.

Zarówno współcześni, jak i potomni wysoko ocenili talenty i wiedzę Kazimierza Narbutta. Książę Michał Czartoryski, kanclerz

wielki litewski, zaliczył go do swoich zaufanych współpracowników, król Stanisław August odznaczył go orderem św. Stanisława. Najnowszy jego biograf Olgierd Narbutta (m. in. w wydawnictwie „Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy” 1971 r.), podkreślił jego zasługi jako wybitnego przedstawiciela polskiego Oświecenia.

Rękopis Kazimierza Narbutta, znajdujący się w Bibliotece im. Zielińskich TNP, po skatalogowaniu otrzymał sygnaturę R. 161. Nie ma zapisów własnościowych i jego proveniencji nie udało się ustalić. Jako całość jest pozycją nieznaną w bibliografii dotyczącej Kazimierza Narbutta. Ze względu na zawarty w nim wykład systemu Kopernika jest to również nieznaną dotąd „Copernicanum”. Wiele rękopisów Kazimierza Narbutta zaginęło. Jego „Filozofia

Fragment „Filozofii eklektycznej” Kazimierza Narbutta: „Traktat: O ciałach niebieskich”, zawierający wykład systemu heliocentrycznego Kopernika.

eklektyczna” w 200 lat po jej napisaniu, w przededniu wielkich rocznic: 500-nej Kopernika i 200-nej Komisji Edukacji Narodowej w pewnym sensie się odnalazła jako jeden z wymowniejszych przykładów, że „źródła Kopernikańskie” nie zostały jeszcze wyczerpane.